

८

Հարէպի մէջ համբաւ ունեցող Հոռմ-
կլացի խոճայ Ներսէս, 1639ին իրեն ազ-
գական և համաքաղաքացի Տէր Արրահամ

Առաջին անգամ այս առթիւ յիշուած Տէր Աբրահամ քհյ. ամենայն հաւանակա- նութեամբ ծնած է Հոռովկայ, 16րդ դա- րու վերջին քառորդին մէջ, որանց կըր- ցած ըլլալու ճշդել ծննդեան բուն թուա- կանը, Որդին է Տէր Յովհաննէս քահա- նայի և Երէցկին Մարիամի, որ ունե- ցած է կանխադաս մահ մը: Նահապետա- կան յայտնի և ազնուական գերդաստանի շառաւիղ, պատանութենէն ուշիմ և բա- րեկրօն, ուսմանց մէջ ընդունակ, քահա- նայական հին սերունդի ժառանգ, ծնողքը զինքը կանուխէն Աստուծոյ նուիրել կ'ուխ- տեն: Դժուար չէ ենթադրել որ մէկ կողմէ իրենց ծննդավայրին օրրատօրէ ամայա- նալը, միւս կողմէ Հալէպի Հայոց համ- բաւը և մանաւանդ Ս. Քառասնից եկե- ղեցւոյ կից Դպրատան համբաւը Սուրբոյ մայրաքաղաքը կը նետեն զիրենց, ուր պատանի Աբրահամ ամէն դիւրութիւն կ'ու- նենայ հետեւելու մէկ կողմէ ժամանակի ուսմանց և միւս կողմէ կը պատրաստուի գրչութեան և ծաղկումի արուեստներուն, Դասատան համբաւաւոր վարիչներուն քով: Դժբախտաբար չի գիտցուիր թէ երբ քա- հանայ ձեռնադրուեցաւ և որմէ՞, չէ՞ կա- րելի ըսել որ ան ձեռնադրուեցաւ Հալէպի

Գրչութեան արուեստի մէջ զարգացած
Տէր Աբրահամ, ինչպէս ըսինք, առաջին
անգամ ըլլալով 1639ին կ'աւարտէր մեր
թիւ 133 ընտիր ծաշոցը, որ ցարդ կը
մնայ անաղարտ։ Ծաշոցիս յիշատակագրու-
թեան ամէնէն յատկանշական երեւոյթը
Տէր Աբրահամի գրաբար լեզուի մէջ ցոյց
տուած եռանդն է․ այդ ընդարձակ յիշա-
տակարանը մաքուր և անսխալ հայերէնի
գեղեցիկ նմոյշ մըն է և իր վրայ կը կրէ
երբեմնի ճոխ Հոռմկլայի մշակոյթին հետ-
քերը, Օշինի ժամանակակից Թորոս Բա-
հանայի օրերէն։ Ծաշոցս զրուած է Հոռմ-
կլայի խոճայ Ներսէսի խնդրանօք և ուն-
տով, յիշատակ դրուելու համար Ս․ Կա-
նանից նորաշէն եկեղեցւոյ մէջ, Սիմէոն
Կաթողիկոսի ժամանակ, որ մի և նոյն
ատեն Պատրիարք էր Երուսաղէմի, ինչպէս
նաեւ Հալէպի Առաջնորդ Յակոբ Վարդա-
պետի օրով։ Խոճայ Ներսէս, «զՀոռվմ-
կլացի Մարկոս Իրեցանց զարմէն» ինչ-
պէս իր ծննդավայրին, անանկ ալ Հալէպի
մէջ, կը գրաւէ բացառիկ դիրք, ուր ի
յայտ կու գայ նաեւ իր բարեպաշտական
առաքինութիւններով։ Կարելի է այս առ-
թիւ տալ խոճայ Ներսէսի ընտանիքի լման
կազմը, այնպէս՝ ինչպէս կը գտնենք ծա-
շոցի յիշատակարանին մէջ, պէտք եղածէն
աւելի ընդարձակութեամբ, ինչպէս սովո-
րութիւն էր հին ատեն։ Ներսէսի հայրն է
մահտեսի Խաչեր, մայրը մահտեսի Շահ-
զատայ, կողակիցը Մարիամ՝ որ կանուխ
զատայ, կողակիցը Մարիամ՝ որ կանուխ
հասակէն առ Աստուած փոխած է, որուն
վրայ Ներսէս ի նորոյ ամուսնացած է
Մարիամի հետ։ Խոճայ Ներսէս հայր է
բազմաթիւ զաւակներու, որոնց կարգին կը
յիշուին Պետրոս, Աւստ, Շամխաթուն,
Մարան, Խաչեր և Խաչատուր, Գրիգոր,
Մելգոն, Պօղոս և Պետրոս, հաւանաբար
այս վերջինները երկրորդ կնոջմէն։
Կ'ենթադրենք որ անդրանիկ զաւակը
Պետրոս մեռած ըլլալով, վերջին արու-

Տէր Արբահամ իբր անձնուէր հովիւ միշտ սիրած է իր գերդաստանն ու ծխական ամբողջ ժողովուրդը. և սիրուած է անոնցմէ, վայելելով միշտ անոնց բարեպաշտութեան պտուղը:

Տէր Աբրահամի մասին դժբախտաբար ասկէ աւելի տեղեկութիւն չունինք. շատ հաւանական է որ ան թողած է զընտանիքն ալ գործեր, որոնք կամ կորսուած են և կամ մեզի անծանօթ մնացած: Տէր Աստուածատուր քհնյ. Ուրֆացիի զրեւ ու ծաղկել տուած մեր թիւ 51 Աւետարանին երկրորդ յիշատակագրութեան մէջ, էջ 527, կայ իր մահուան արձանագրութիւնը, շատ խնամով, այսպէս «*Թվին ՌՃԲ (1653) վաղճանեցաւ Աբրահամ Էրէնցն և եղին յիշատակ զսր. աւետարանս ի զուռն քառասունը եկեղեցոյ, ի հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի Կաթողիկոսին, և ի առաջնորդութիւն խաչատուր Վարդապետին Սերաստացոյն, ոչ ոք ունի իշխանութիւն հանելոյ զսա ի զրանէ սուրբ եկեղեցոյ*»:

Դժբախտաբար, հակառակ մեր պըրպտուսներուն չյաջողեցանք գտնելու իր դամբարանը, ոչ Ս. Փառասնից եկեղեցոյ ներսն ու դուրսը, ոչ ալ Ազիզիէի Ազգ. Գերեզմանատան մէջ, այլապէս ան արժանի էր իրեն ժամանակակից քահանայից նման իր դամբարանն ունենալու, քանի որ որոշապէս կը յիշատակուի թէ ան վախճանեցաւ Հալէպի մէջ, ուր սակայն թուոց զարգացած և խոհական քահանայի բարի անուն մը:

22. Տէր Աբրահամ այլ քահանայ. Հրաւիրացի. — Վերոգրեալ Տէր Յովհաննէս քհնյի. որդի Տէր Աբրահամի ժամանակակից է այլ Տէր ԱԲՐԱՀԱՄ մը, որուն ծննդեան թուականն ու ծննդավայրը զըծբախտաբար յայտնի չեն: Տէր Աբրահամ

մէկ անգամ միայն կը յիշուի Հալէպի մէջ, իբր զրիչ և ծաղկող քահանայ, անկասկած ուսած Հալէպի Դաստատան մէջ և հասուցած աշակերտներ, որոնցմէ կը յիշատակուի միայն ՊԱԿԻՃՈՆ՝ իբր իր հոգեւոր որդին և աշակերտը:

Տէր Աբրահամ քահանայի մեզի ծանօթ միակ զրչութիւնն է 1657ին Հալէպի մէջ գրած թղթեայ ՇԱՐԱԿՆՈՅ մը. որ այժմ կը մնայ Վիեննայի Միթարեանց Մատենադարանը, 358 թիւի տակ (Տես Տաշեան Յուցակ, ըջ 810): Չեռագիրս ունի 391 թիւթ. մեծութիւնն է $15\frac{1}{2} \times 5$ սանդիւմ, միասին 21 տողոց էջերով, մաքուր նոտրագիր և բաւական յաջող ծաղկութեամբ: Ունի խորան մը մանուշակի կարմիրով և ինը կիսախորան: Պահուած է բաւական լաւ վիճակով: Յայտնի չէ թէ ինչ պարագաներու տակ այս Չեռագիրը Հալէպէն դուրս ելած է և անցած Իզմիր և 1891ին ուրիշ ձեռագրերու հետ գնուած և Վիեննա ղրկուած է:

Շարականը գրուած է Տէր Աբրահամի հոգեւոր որդի և աշակերտ Պարկիճանի խնդրանքով և ասոր նիւթական օժանդակութեամբ, իբր յիշատակ հօրը Մուրատին, մօրը Հաւասին և մեծ. հօրը Աստուածատուրին և Մարթա կողակցուն, եղբորը Յովհաննէսին և մայրական մեծ ծնողացը մհի Շահրիարին և մհի Զմրու թին:

Դամբարանին չենք հանդիպած ոչ մէկ տեղ: Կրնայ ըլլալ որ այլուր վախճանած ըլլայ:

Հալէպ

ԱՐՏԱՆԱԶԻ ԱՐՔԵՊՍ.

ՔՈՒՉԱԿԵԱՆ ԵՐԵՔ ՆՈՐ ՏԱՂԱՇԱՐՔԵՐ

Վերջերս սիրելի բարեկամս Արտաւազը Արքեպս. Սիւրմէեան՝ Հալէպի հայոց առաջնորդը, հրատարակեց գնահատելի աշխատութիւն մը «*Յուցակ Հայերէն ձեռագրաց Հալէպի*», որուն մէջ ուշադրութիւնս գրաւեց թիւ 121 տաղարանը: Յարգելի ցուցակագիրը անոր մասին կ'ըսէ. «*Գրիչ՝ խիզանցի Տէր Սարգիս քհնյ. — Ստացող՝ ինքը գրիչը. — Ժամանակ՝ ՌՃՂԲ = 1743. — Տեղի անյայտ. հաւանաբար Հալէպ. — Ծագող՝ անծանօթ*»:

Արտաւազը Արքեպսն կ'աւելցնէ. «*Տաղարանս յիշատակարան չունի. քանի մը համառօտ անուն ու թուականներ ունի սակայն, զորս իբր յիշատակագրութիւն կը դնեմ հոս*»:

«*Ա. էջ 88. — Ի մեղք գծողես, ի Սարգիս Հիզանցոյ*»:

«*Բ. էջ 177. — Թվին ՌՃՂԲ (1743) Յունիսի Ժե. օրն, յորեկըք. ցրեցաւ գիւրըս*»: Իսկ յաջորդը 1781էն ուրիշ յիշատակութիւն մը որ հոս մեզ չի հետաքրքրեր:

Արդարեւ որոշ է որ գաղափարողը Սարգիս Հիզանցին է. սակայն չեմ կարծեր որ 1743ը Չեռագրին թուականը, այլ յետին ժամանակներու գրչի մը յիշատակութիւնն է. որով Չեռագիրը գրուած ըլլալու է 1743էն շատ առաջ. և ասիկա կ'ապաստուի անով որ նոյն այս ցուցակին մէջ ցացուի անով որ նոյն այս յիշատակարանը թիւ 10 Աւետարանին յիշատակարանը 1596էն կը յիշէ «*Եւս առաւել տէր Սարգիս վարպետին Հիզանցոյ՝ այսմ արուեստի ուսուցողի*» մասին: Այսինքն Սարգիս վարպետ հիզանցի (խիզանցի) եղած է ուղարկուի 1596ին գրուած այս աւետարանին գրիչ Վահանին որ նոյն ատեն կը վկայէ որ ինքն ալ իր կարգին ունի աշակերտներ, ուրեմն Սարգիս խիզանցի կ'ըլլայ 1596էն առաջ ԺԶ դարու գրիչ — ուսուցիչ մը և որոշ է որ իր գրչէն ելած

Հալէպի թիւ 121 Չեռագիր Տաղարանը գրուած չի կրնար ըլլալ 1743ին, այլ աւելի ԺԶ դարուն:

Արդ այս ԺԶ դարեան տաղարանին մէջ կան փուչական երեք տարբեր տաղաշարեր:

Առաջինը «*Տաղ ի վերայ խերաց և խմուստընեան տաղեայ*», էջ 55-56:

Երկրորդը «*Տաղ ի վերայ խերաց որ է սիրտն*», էջ 57էն սկսեալ բայց պակասաւոր՝ թերթի մը կամ թերթերու մը անկման պատճառով:

Երրորդը «*Նորին յոհանու քան ի քոյն և աշխարհարոյս վարդապետի տաղեայ*», էջ 49էն սկսեալ մինչեւ էջ 53:

Չեմ գիտեր թէ ասոնք Չեռագրին բուն գրչէն են թէ վերջին դարու գրչի մը կողմէն աւելցուած հոն, վասն զի Յուցակագիրը Չեռագրին գրութեան համար կը գրէ. «*Մէկէ աւելի տեսակէ է, զանազան գրիչներ հոն նոր տաղեր աւելցուցած ըլլալով: Բուն գիրը մանր նոտրագիր է*»:

Արքեպսն ցուցակագիրը, որ այնքան ազնուութեամբ օրինակած էր և ինծի ղըրկած այս տաղերը, իր օրինակութեան մէջ ալ բան մը չ'ըսեր անոնց գրին բուն գրչին ըլլալու մասին: Եթէ այս տաղերը բուն գրչէն օրինակուած են, այն ատեն փուչական Տաղաշարերու հնագոյն օրինակ մը ունեցած կ'ըլլանք Հալէպեան այս Չեռագրին մէջ:

Այժմ անցնինք տաղերուն զորս այստեղ կ'արտագրեմ ինձ ղրկուած օրինակին համաձայն, լուսանցքին տակ տալով հարկ եղած ծանօթութիւնները: Այն քառեակները որոնց մասին ծանօթութիւն չէ տըրուած, կրնայ ըլլալ որ բոլորովին անտիպ ըլլան, քառեակներուն ոչ շարքը և ոչ ուղղագրութիւնը փոփոխուած է, այլ եղածին պէս հրատարակուած, միայն սղագրութիւնները պարզուած են: